

“तिसृभ्यो हिङ्गरोति स पराचीभिः, पञ्चभ्यो हिङ्गरोति स एकया स तिसृभिस्स एकया, सप्तभ्यो हिङ्गरोति स तिसृभिस्स एकया स तिसृभिर्द्वयो पञ्चदशस्य विटुतिः” ब्रा०। “तिसृभ्योऽप्यायेषूत्तरोत्तरसंख्योत्कर्षमेत्युद्यतो पञ्चदशस्य विटुतिरिति। तिसृभ्योऽप्यायेषूत्तरोत्तरसंख्योत्कर्षमेत्युद्यतोऽप्युद्यतोऽप्युद्यते” भा०।

सप्तदशस्तोमस्यापराप्युद्यतो तत्रैव दर्शिता

“अथोद्यत्याख्यां सप्तदशस्तोमस्यापरां विटुतिमाह” भा०।

“तिसृभ्यो हिङ्गरोति स पराचीभिः, पञ्चभ्यो हिङ्गरोति स एकया स तिसृभिस्स एकया, नवभ्यो हिङ्गरोति स तिसृभिस्स तिसृभिस्स तिसृभिर्द्वयो सप्तदशस्य विटुतिः” ब्रा०। “तिसृभ्यः पञ्चभ्यो नवभ्य इति क्रमेण सख्याया ऊर्ध्वं गमनादुद्यतो ऊर्ध्वं गच्छन्ती एतत्पञ्चा एषा सप्तदशस्तोमस्य विटुतिः” भा०।

अयं संक्षेपः गवामयने लिट्दादयः स्तोमाः विहिताः तेषां लिट्दादस्तोमानां तिस्रोविटुतयः (सन्निवेशविशेषरूपेण स्तवनानि) तत्र वहिष्यमानसाधनस्य लिट्स्तोमस्य तिस्रो विटुतयः उद्यतो कुषायिनी परिवर्त्तिनी चेति तत्राद्या दर्शिता अन्ये तत्तच्छब्दे वक्ष्येते।

उद्यत लि० उद्+यम-कर्त्तरि-क्त। १ उद्यमयुक्ते कृतोद्यमे

“आततायी वधोद्यतः” अमरः। भावे क्त। २ उद्यमे न०।

यमेर्नियमनार्थत्वे कर्मणि क्त। ३ उत्तोलिते ४ उद्यमि

“प्रवृत्तोजे उद्यत आश्विनः” यजु० २६, ५। “उद्यम्यते द्युद्यतः” वेददी०। “पर्यायोद्यतकार्यकौ” रघुः।

उद्यति स्त्री उद्+यम-भावे क्तिन्। उद्यमे। “वैश्वदेवानि जुहोत्यन्वमेधस्योद्यत्यै” यत० ब्रा० १२, १, ८, १।

उद्यम पु० उद्+यम-घञ् न इङिः। १ प्रवासे प्रयत्नभेदे २ उद्योगे। “निश्चयं चैतां तपसे कृतोद्यमाम्” “यथाक सेना न नियन्तुष्यमात्” कुमा०। ३ उत्तोलने च

“विप्रदण्डोद्यमे लक्ष्मणमिलक्ष्म निपातने” या० श्रु०।

उद्यमन न० उद्+यम-णिच्-ल्युट्। १ उत्क्षेपणे २ उत्तोलने।

उद्यमित लि० उद्+यम-णिच्-क्त। १ उत्तोलिते २ उद्यमाय प्रेरिते। “आत्मनोमधमदोद्यमितानाम्” किरा०।

उद्यान पु० न० उद्यायतेऽत्र उद्+या-आधारे ल्युट् अङ् चादि। आरामे। तत्करणप्रकारादि आरामशब्दे

८०। १४० उक्तम्। “बाह्योद्यानस्यतद्वरिषरश्मिन्काधौत-हृष्यो” “उद्यानानां नवजलकण्यैर्युधिकाजालकानि” मेघ०

उद्यानपाल लि० अद्यानं पालयति पालि-अण् उ० ५०।

(माली) उद्यानरत्नके “उद्यानपालसामान्यवस्तु स्थापते” कुमा०। खलु। उद्यानपालकोऽप्यत्र। स्त्रियां टाप् अतइत्त्वम्। “ततः प्रविशति उद्यानपालिका” मालविकाग्निमित्रनाटकम्।

उद्यापन पु० न० उद्+या-णिच्-ल्युट् अङ् चादि। व्रतादि-समापने व्रतप्रतिष्ठायां। हेमाद्रौ व्रतखण्डे “उद्यापनं प्रवक्ष्यामि” इत्यसकृत् व्रतभेदे प्रयोगः। प्रतिष्ठा च कर्मान्तरं न तदङ्गमिति” रघु०। अख्येति कर्त्तव्यतासामान्यप्रकारः व्रततत्त्वादौ अनुसन्धेयः। विशेषतस्तु तत्तद्व्रतोक्तविधायकाद्येभ्योऽवसेयः विस्तरस्तु हेमाद्रौ व्रतखण्डे दृश्यः। तत्र तिथि० त० व्रतारम्भप्रतिष्ठयोर्वर्ज्यकालमाह ज्योतिषे “गुरोर्भोगोरक्षवाख्ये पार्थके सिंहके गुरौ। वक्रिजोषाद्विंशेऽङ्गि सुर्वाटिखे दशाङ्गिके। पूर्वराश्यावनायातातिवारिगुरुवत्सरे। प्रायाशिगन्तृजीवस्य चातिचारे लिपलके। कम्पाद्यङ्गुत सप्ताहे नोषस्येज्ये सन्निधुचे। भानुलङ्घितके मासि ख्ये राहुयुते गुरौ। पौषादिकवत्सर्मासे वरणाङ्कित वर्षणे। एकेनाङ्गा चैकदिने द्वितीयेन दिनतये। हतोयेन तु सप्ताहे माङ्गाराल्यानि शुभान्विताः। विद्यारम्भकर्णवेधौ चूडोपनयनोदहान्। तोर्धस्नानमनाहृतं तथानादिसुरेणम्। परोक्षाऽऽरामयज्ञांश्च पुरचरणदीक्षणे। व्रतारम्भप्रतिष्ठा च गृह्यारम्भप्रवेशने। प्रतिष्ठारम्भये देवकृपादेर्वर्जयन्ति च। इति शङ्खिषा-वाक्ते जीवस्य भागवस्य च। हासप्रतिर्महत्वास्ते पादास्ते द्वादश क्रमात्। अस्तात् प्राक् परयोः पञ्च गुरोर्वाङ्क-वाकते। पञ्च द्योमहास्ते तु भृगुर्वाचोदशाङ्कः। पादास्ते तु दशाङ्गानि द्वाःशुक्रो दिनतयम्। एवं व्रतारम्भप्रतिष्ठयोर्वर्ज्यकालोक्तेः सिंहस्यरवौ तदकर्त्तव्यता-कल्पनं साहसमेव हरितालिकादिग्रन्ते तद्वर्जनस्यासम्भवात् तस्य सिंहस्यरविकल्पेनैव निमित्तत्वात् तच्च हरितालिकाशब्दे वक्ष्यते। सिंहस्यरविकालस्याशुद्धिबोधकवाक्यस्य व्रतारम्भप्रतिष्ठव्यतिरिक्तविषयकत्वेनाप्युपपत्तेः। “पूर्णे काले व्रतानां तु प्रतिष्ठां विधिवच्चरेत्। न तत्र कालनियमस्तत्र विज्ञे पराविद्वेके इति” वचनात् पूर्णकाले न समयाशुद्धिर्वाधिकेति केचित्। एतद्वचनस्यामूलकत्वं माहुरन्ये।

उद्याम पु० उद्यम्यतेऽनेन उद्+यम-करणे घञ् वा टङिः।

ऊर्ध्वनियमनसाधने रज्ज्वादौ। “यिक्यपाशं प्रतिमुञ्चते